

BAZA ANTROPONIMICĂ A TOPONIMIEI DIN OLTENIA*

Raporturile dintre două subsisteme mari ale numelor proprii, *antroponimele* și *toponimele*, sunt studiate din diverse perspective, în funcție de metodologia folosită și de materialul onomastic supus observației. În general, cercetările vizează nume individuale, grupuri sau tipuri „interesante” de nume. O imagine mai cuprinzătoare se poate însă obține prin examinarea, din punctul de vedere menționat, a masei totale de nume dintr-un teritoriu semnificativ ca mărime.

Dispunând de ansamblul toponimiei dintr-o întreagă provincie (Oltenia), ne propunem, deci, să întreprindem analiza *tipologică și statistică* a numelor de locuri care conțin în structura lor, într-o formă sau alta, antroponime. Evident, o asemenea analiză a fost precedată de o amplă clasificare formativă a masei toponimice, pe baza metodologiei specifice a etimologiei toponimice. Multiplele aspecte subsumabile acestei problematici au fost¹ și vor fi dezbătute în alte studii. Aici vom menționa doar câteva dificultăți (disocierea între baza apelativă și cea antroponimică, îndeosebi în cazul supranumelor; evoluția cronologică a unor momente din formarea unităților toponimizate; penuria informațiilor cu privire la funcționarea în arealul de referință a antroponimelor implicate) și mijloace de soluționare a situațiilor neclare (valorificarea gradului probabilistic accentuat al etimologiilor „de grup”² și a bogatului fișier de antroponimie istorică existent în manuscris la Institutul de Lingvistică din București).

Demersul nostru parcurge din aproape în aproape scara tipologică a toponimiei, stabilind tipurile care cuprind nume de locuri cu bază antroponimică și examinând modul în care acestea s-au toponimizat. Clasele de toponime provenite din nume de persoane vor fi raportate statistic între ele și la tipurile toponimice în care se încadrează.

Vom avea în vedere atât toponimele provenite direct din antroponime, cât și pe cele la care toponimizarea a fost intermediată de alte niveluri, precizând în fiecare caz mecanismul prin care numele de persoane au devenit nume de locuri.

* Comunicare prezentată la Al X-lea Simpozion Național de Onomastică, Cluj-Napoca, 26-28 octombrie 1993.

¹ Ion Toma, *Despre clasificarea numelor de locuri*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, A, Iași, XXX, 1983-1984, p. 321-335.

² Idem, „*Etimologia de grup*” în toponimie, în LR, XXXIX, 1990, nr. 5, p. 448-451.

Printr-o asemenea metodă, încercăm să depășim studiul selectiv al relațiilor dintre cele două categorii de nume proprii și să configurăm „baza antroponimică” a toponimiei din Oltenia.

Demersul nostru a cuprins două etape: 1) *clasificarea tipologică* a toponimelor care provin de la antroponime; 2) *raportarea statistică* a tipurilor rezultate la categoriile toponimice generale în care se încadrează. Prezentarea celor două aspecte va fi făcută însă în paralel, pentru a se putea evidenția mai bine corelațiile și determinările rezultate.

Materialul pe care ne bazăm cercetarea a fost cules pentru *Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, în curs de publicare. Corpusul examinat cuprinde 118 144 de nume de locuri. Analizând sursele de proveniență a unităților toponimice (antroponime, apelative, toponime), am constatat că antroponimele au participat la formarea a 58 183 dintre acestea, ceea ce reprezintă 49,2% din total. Procentul este, probabil, o surpriză, mai ales pentru toponomaștii ocazionali, care perpetuează ideea, bazată pe impresie ori pe o analiză insuficient fundamentată³, că majoritatea toponimelor provin din cuvinte comune. Explicațiile ponderii deținute de antroponime între sursele toponimiei pot fi diverse, așa cum vom încerca să arătăm în cadrul analizei pe tipuri. Putem anticipa însă că majoritatea acestor explicații stau în legătură cu statutul de nume proprii al antroponimelor, care le face propice să funcționeze, fără modificări sau cu modificări minime, ca toponime, deci tot ca nume proprii, dar de alt fel. Clasificarea tipologică a toponimelor provenite din nume de persoane are în vedere mărcile lexico-gramaticale dobândite de antroponime în procesul toponimizării. Tipurile rezultate în urma aplicării acestui criteriu sunt: **A.** antroponime devenite toponime prin simpla schimbare a funcției, fără transformări formale; **B.** antroponime devenite toponime prin transformări sau asocieri.

A. Toponimele încadrabile acestui tip sunt, de fapt, la origine, antroponime utilizate ca toponime, prin transfer de funcție. Fenomenul a fost facilitat de contiguitatea purtătorilor numelor respective cu topicele denumite (în primul rând prin relațiile de proprietate sau de apartenență) și de capacitatea individualizatoare a antroponimelor (translată direct în domeniul topic). Dovada o constituie procentul apreciabil al toponimelor rezultate în acest mod – 37,8% din totalul toponimelor provenind din nume de persoane.

Aprofundând analiza, pot fi dissociate două subtipuri: a) toponime care provin direct din antroponime, fără intermedierea sau implicarea planului apelativ; b) toponime care provin din antroponime prin intermedierea sau implicarea planului apelativ.

Antroponimele devenite astfel toponime au formă de singular, masculin sau feminin: *Albota, Băbiciu, Bădica, Băranu, Blidaru, Gospodu, Frătușu, Odreiu, Orlea, Pleșoiu, Tihomir, Vârvorea, Vlădila, Arvăteasca, Băleasa, Gugianca,*

³ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, [București,] 1963, p. 335.

Ilioanea, Moșoaca, Procopoia, Marița. Foarte multe dintre ele au o circulație redusă în sistemul antroponimic actual sau sunt numai recunoscute ca antroponime, fără a mai funcționa în prezent ca atare, ceea ce reduce posibilitatea unor ambiguități funcționale. O dată cu schimbarea câmpului „referențial”, aceste nume au pierdut caracteristicile flexionare subsumate „genului personal” (atributul și complementul direct, în G. D., cu articolul proclitic; complementul direct, în Ac., cu prepoziția *pe*), ceea ce le facilitează „comutarea” pe poziții toponimice.

Se observă, chiar din exemplele oferite, diversitatea tipologică a antroponimelor toponimizate. Aceasta reprezintă însă o altă problemă, care, cu toate că a beneficiat de contribuții consistente⁴, necesită în continuare eforturi științifice.

Aceste toponime dețin 29,66% din totalul numelor de locuri din Oltenia, toponimizate în formă absolută, fără nici o transformare sau adăugare, prin simpla schimbare a statutului funcțional (din nume comun în nume propriu).

Ponderea inferioară celei deținute de antroponime la nivelul ansamblului toponimiei zonei se datorește concurenței apelativelor care, descriind nemijlocit topicele desemnate (*măgura, văioaga, stejarul, lupăria, lunca, poteca, balta, pârâul, izlazul, sălașul* etc.), sunt transparente semantic, deci ușor de „înțeles” și folosite ca repere. Probabil că cei care consideră că baza apelativă a toponimelor e dominantă se referă, de fapt, la acest tip de toponime, formate prin conversiune.

B. Toponimele cuprinse în acest tip sunt mult mai diversificate decât cele incluse în tipul **A**.

a) Primul subtip privește nume de persoane devenite toponime printr-un stadiu intermediar apelativ, de nume de grup, realizat cu ajutorul sufixelor specifice *-i* (*comani* > *Comani*); *-oi* (*ștefănoi* > *Ștefănoi*); *-ei* (*zlătărei* > *Zlătărei*); *-eni* (*băltineni* > *Băltineni*); *-ani* (*cotani* > *Cotani*); *-ari* (*velicari* > *Velicari*); *-ești* (*mușetești* > *Mușetești*); *-oni* (*bălășoni* > *Bălășoni*). Aceste toponime fac parte tot din categoria toponimică generală a cuvintelor toponimizate în formă absolută, printr-o „conversiune” *sui generis* în nume proprii de loc. Ele reprezintă 12,25% din totalul categoriei, mult mai puțin decât tipul analizat sub **A**. Cauzele acestei reprezentări mai modeste rezidă în: funcționarea restrânsă în timp și spațiu a modelului (care în perioada veche și în anumite zone geografice se dovedește mult mai puțin activ); legarea toponimului de numele proprietarilor, care nu sunt întotdeauna relevanți; riscul omonimiilor (a se vedea numeroasele nume de *Popești, Ionești, Ștefănești, Deleni, Câmpeni* etc.); o anumită dificultate în disocierea de antroponimele omonime.

În ultimă instanță, însă hotărâtoare a fost orientarea sistemului nostru toponimic de origine antroponimică spre forme de singular, spre deosebire de sistemele altor limbi romanice (în primul rând italiana), care au preferat, din cauze la care nu ne vom referi aici, formele de plural. Merită să observăm că cele două

⁴ Exemple sunt cele două cărți ale lui Ioan Pătruț: *Onomastica românească*, București, 1980 și *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, 1984.

tipuri de toponime provenite din antroponime, prezentate anterior, cuprind împreună 41,90% din totalul toponimelor simple, în care se încadrează, fiind așadar încă inferioare procentual numelor de locuri provenite din apelative, care-și confirmă astfel dominanța în rândul toponimelor simple.

b) Toponimele derivate pot avea și ele origine antroponimică, fiind, însă, intermediare de toponimele-bază ale derivatului (care sunt, de fapt, toponime tip **A** sau **B a**). Exemple: *Dobrușa* (< *Dobra*); *Comăncelu* (< *Comanca*); *Bălăcel* (< *Balaci*); *Sârbulețu* (< *Sârbu*); *Bălșoara* (< *Balș*); *Ungurica* (< *Unguru*); *Ursăchița* (< *Ursache*). Sufixe sunt întotdeauna diminutive, având în toponimie sensul de „apropiere”, „subordonare”, alături de cel de relație cantitativă. Numărul toponimelor de acest tip este foarte redus, cuprinzând 3,4% din totalul toponimelor derivate în care se încadrează. Explicația constă în faptul că toponimele derivate desemnează în cea mai mare parte ape curgătoare, văi sau vârfuri de munte, care sunt denumite rar antroponimic.

c) Toponime create prin adăugarea la antroponime a unor determinanți. Aceștia pot fi: prepoziții (*Su Busculești*, *Între Mătășari*), adjective (*Bădeștii-ai Mari*, *Brădeștii Bătrâni*, *Vălenii Mari*), adverbe (*Giuleștii de Sus*, *Amărăștii de Jos*) sau substantive (*Coțofenii din Față*, *Vălenii de Munte*). Numărul unor astfel de formații este mic, reprezentând între 1 și 3 procente din tipurile toponimice generale din care fac parte. Este evident că antroponimele nici în momentul toponimizării, nici după aceea, nu au nevoie de determinanți pentru a individualiza locurile respective.

d) Toponime rezultate din asocierea antroponimelor, ca determinanți, cu un termen inițial, de regulă entopic. Sunt mai multe subgrupe:

– antroponimul este la nominativ (*Pădurea Gigârțu*, *Cotu Bibescu*, *Vâlcea Gălbenele*, *Moșia Livezeanu*). Reprezintă 56% din tipul toponimic general;

– antroponimul este la genitiv: singular, articulat enclitic (*Ulmii Ciolcăi*, *Via Pităresei*, *Clăia Țocăi*, *Poiana Firii*, *Câmpu Oprii*, *Lacu Dobrii*) sau proclitic (*Buruga lu Păhui*, *Păru lu Bălan*, *Mejdina lu Stan*, *Bunaru lu Niță*, *Coasta lu Făsuiță*); plural (*Teiu Udroidor*, *Brașiștea Măcăranilor*, *Plaiu Copăceștilor*). Aceste toponime dețin 68,57% din totalul toponimelor compuse care au pe poziția secundă un termen în genitiv. Avem de-a face deci cu un tip toponimic majoritar antroponimic, explicabil prin sensul de posesie pe care-l exprimă genitivul numelor de persoane și care este foarte potrivit pentru individualizarea unor topice;

– antroponimul este în acuzativ (*Fântâna din Poncea*, *La Luncă la Basamacu*, *Vâlcea cu Pătru*, *Lunca de la Mărășești*, *Gurguiu la Stoenescu*). Acest subtip cuprinde 7,24% din tipul toponimic general, care, dezvoltând o relație atributivă cu prepoziție, preferă apelativul pe poziția secundă.

Din clasa mare a toponimelor compuse, 59,26% conțin în structura lor antroponime, ceea ce contrazice impresia că antroponimele se toponimizează mai ales ca nume simple.

Aspectul nou față de cercetările de până acum și care se dovedește a fi esențial din perspectivă statică este studierea toponimiei ca fenomen de masă, în

care dominanța cantitativă o deține microtoponimia. Aceasta, aflându-se în orizontul spațial optim, vizual și socioeconomic, al vorbitorilor, este organizată denominativ sub formă de rețea scalară, ce trebuie să individualizeze un număr mare de topice de același fel (fântâni, copaci singuratici, proprietăți funciare etc.). Elementele active în raport cu aceste topice, ca proprietari, ctitori, constructori etc., sunt oamenii, iar individualizarea lor prin nume este deja funcțională în comunitatea sociolingvistică. De aceea, antroponimele se dovedesc propice pentru deservirea rețelei de microtoponime ca factori individualizanți.

Concluzionând, putem afirma că baza antroponimică a toponimiei din Oltenia este apreciabilă atât ca pondere cantitativă (49,2%), cât și ca diversitate. Registrul prezențelor antroponimice în toponimie este foarte larg, cuprinzând atât forme simple cât și forme derivate și compuse. Mecanismele de toponimizare sunt și ele diferite: conversiunea directă; intermedierea planului apelativ sau toponimic; adăugarea de sufixe; asocierea, ca regent sau determinant, cu alte categorii de termeni.

Cele mai bine reprezentate tipuri sunt, dintre toponimele simple, cele formate prin conversiune și cele care au avut o fază intermediară apelativă de nume de grup, iar dintre toponimele compuse, cele care conțin antroponimul ca termen secund în genitiv. Celelalte tipuri, mult mai puțin numeroase, sunt caracteristice și, de multe ori, realizate ca structuri ad-hoc.

*Str. Obcina Mare, I/23
București, sector 6*